

Biała

BIAŁA. Wieś powstała na terenie ruskiego okręgu zarządu administracyjno-gospodarczego zwanego wołoską zaleską istniejącego w okresie władztwa książąt przemysko-halickich z dynastii Rurykowiczów (od końca XI w. do l. 40. XIV stulecia).

Nazwa wsi typu fizjograficznego pochodzi od nazwy rzeki, nad którą ją osadzono, zwanej w średniowieczu i okresie nowożytnym Białą (Byala), a później i obecnie Strug względnie Ryjak.

Nazwa rzeki odnosiła się do jej wód, które pierwotnie były lśniącej i błyszczącej. Pierwsza znana wzmianka odnośnie do wsi Biała zawarta jest w przywileju lokacyjnym Tyczyna z 1368 r., w którym określono ją jako wieś starą (villa antiqua). Świadczy to, że Biała była osadą o starej metryce sięgającej co najmniej XIII w. Przed 1340 r. w okresie panowania ostatnich książąt ruskich z dynastii Rurykowiczów zasiadających na tronie w Haliczu Biała wchodziła w skład włości zaleskiej leżącej nad polsko-ruską granicą państwową.

W pierwszym okresie istnienia Biała zasiedlona była przez ludność ruską wyznającą prawosławie.

Dopiero w drugiej poł. XIV w. wraz z rozwojem na obszarze dóbr tyczyńskich procesów na prawie niemieckim pojawiła się na terenie wsi ludność pochodzenia polskiego, a w mniejszym stopniu napływowy żywioł niemiecki. Po opanowaniu ziemi sanockiej przez siły króla Kazimierza Wielkiego w 1345 r. i włączeniu jej w granice państwa polskiego tereny włości zaleskiej ze wsią Biała należały do domeny monarszej. Po 1368 r., przypuszczalnie już w okresie panowania króla Ludwika Węgierskiego, kompleks dóbr zaleskich z miasteczkiem Tyczynem i wsią Białą zakupił wojewoda sandomierski Otton z Pilczy. Po jego śmierci w 1385 r. dawne dobra zaleskie, zwane teraz już tyczyńskimi, objęła wdowa po nim Jadwiga z Melsztyńskich i ich córka Elżbieta.

Na pocz. XV w. pretensje własnościowe do majątności tyczyńskiej wysuwał król Władysław Jagiełło, lecz spór zakończył się polubownym wyrokiem sądu wydanym w 1404 r., który przyznał te dobra monarsze pod warunkiem uiszczenia przez niego sumy 500 grzywien na rzecz Jadwigi Pileckiej. W 1417 r. Elżbieta Pilecka została żoną Jagiełły, a przed jej śmiercią w 1420 r. król nadał dobra tyczyńskie z Białą jej dzieciom ze związku z Wincentym Granowskim, tj. Janowi, Elżbiecie i Ofce.

W drugiej i trzeciej ćwierci XV w. właścicielem dóbr tyczyńskich był Jan Pilecki, zmarły w 1476 r. jako kasztelan krakowski. W 1478 r. jego trzej synowie Stanisław, Jan i Otto dokonali podziału dóbr ojcowskich. Na mocy działu majątkowego klucz tyczyński otrzymał kasztelan biecki Jan Pilecki, który zmarł w 1496 r. jako wojewoda sandomierski. Po nim dziedzicem majątności tyczyńskiej z Białą został jego syn Stanisław zwany Ocicem. Zmarł on w 1523 r. jako podkomorzy przemyski. Później właścicielami dóbr tyczyńskich byli Rafał Pilecki, a po nim Jan Pilecki, zmarły przed 1582 r.

Ostatnią właścicielką dominium tyczyńskiego z rodu Pileckich była córka Jana Anna, zamężna najpierw z Krzysztofem Kostką, a później z kasztelanem poznańskim Łukaszem Opalińskim. Przed 1515 r. w Białej istniała drewniana cerkiew, która przypuszczalnie została spalona przez oddziały tatarskie podczas najazdów w latach 1498-1502. Po zniszczeniu cerkwi i opuszczeniu wsi przez popa miejscowa ludność należała do prawosławnej, później unickiej parochii w sąsiednim Zalesiu.

W 1515 r. w Białej uprawiano 12 łąnów gruntów ornych i funkcjonowały tu karczma oraz młyn. Do 1530 r. powierzchnia pól ornych znajdujących się w uprawie zmniejszyła się do 10 łąnów, a w 1589 r. odnotowano, że cały areal uprawny na terenie wsi wynosił tylko 7½ łąnu. Obok rodzin kmiecych we wsi zamieszkiwały 2 rodziny komornicze, nadal działały młyn i karczma oraz folwark.

W czerwcu 1624 r. Biała została poważnie zniszczona przez oddziały ordy budżackiej. W wyniku ataku spalony został młyn, karczma oraz 7 gospodarstw kmiecych obejmujących powierzchnię 3½ łąnów ziemi ornej.

Po zgonie Anny Pileckiej w 1631 r. dobra tyczyńskie z Białą odziedziczył jej syn Mikołaj Rafał Kostka, starosta malborski i starogardzki. Gdy Mikołaj Rafał Kostka zmarł w 1638 r., majątność tyczyńska przypadła jego córce Katarzynie Zofii, która była żoną Dobiesława Cieklińskiego.

Do przełomie lat 30. i 40. XVII w. straty zadane gospodarce Białej przez Tatarów Kantemira zostały zniwelowane i we wsi uprawiano znów 7½ łąnów gruntów ornych, a obok 15 kmieci gospodarzyły tu 2 rodziny zagrodnicze i 2 komornicze. Działały także młyn i karczma oraz folwark.

Po zgonie Katarzyny Zofii w 1644 r. klucz tyczyński był na krótko w posiadaniu Zofii Katarzyny Plemińskiej, a od 1646 r. dzięki przekazaniu przez nią praw własnościowych znajdował się w rękach Michała Działyńskiego. Zapis ten stał się przyczyną długotrwałego sporu majątkowego z Branickimi, którzy rościli sobie prawo do dóbr tyczyńskich dzięki pokrewieństwu z Kostkami. Punktem kulminacyjnym sporu ciągnącego się jeszcze przez 2 dekady było zbrojne zajęcie Tyczyna i wsi przynależnych do tego klucza dóbr przez Jana Klemensa Branickiego w 1670 r., który usunął siłą administrację Michała Działyńskiego.

Na początku października 1672 r. nastąpił kolejny napad tatarski, podczas którego ordyńcy zdewastowali m.in. młyn, karczmę oraz nieznaną bliżej liczbę gospodarstw kmiecych i zagrodniczych. Po śmierci J.K. Branickiego w 1673 r. majątność tyczyńska znalazła się w posiadaniu jego syna Stefana Mikołaja Branickiego, który dopiero w 1690 r. zawarł ostateczną ugodę ze Stanisławem Działyńskim, synem Michała Działyńskiego. S.M. Branicki zmarł w 1709 r. jako wojewoda podlaski, a dobra tyczyńskie przeszły na jego syna Jana Klemensa Branickiego, przyszłego hetmana wielkiego koronnego.

W 1713 r. we wsi istniały 32 chałupy chłopskie, a także młyn.

Po śmierci J.K. Branickiego w 1771 r. klucz tyczyński z Białej był własnością wdowy Izabeli z Poniatowskich, która zmarła w 1801 r. Ok. 1785 r. populacja Białej liczyła 588 osób, z których 380, tj. 64,6%, było Rusinami, a 200, czyli 34%, Polakami, natomiast 8 było Żydami. W tym czasie na terenie Białej istniało 85 chałup chłopskich, a w uprawie znajdowało się 866 mórg ziemi ornej, z czego 315 mórg należało do dworu. Na obszarze dworskim w Białej istniał folwark, budynek dworu, a także zabudowania gospodarcze, takie jak spichlerz, wozownia, gumno, stajnia i obora.

Po zgonie Izabeli Branickiej majątność tyczyńską z Białą przejęli Feliks, a następnie Jan Potoccy. W 1808 r. liczba mieszkańców wynosiła

556. Zajmowali 89 budynków mieszkalnych. Później Biała znajdowała się w posiadaniu rodziny Mikołajewiczów.

W 1862 r. Anna Mikołajewicz sprzedała majątek w Białej Ludwikowi hr. Wodzickiemu. Po jego śmierci w 1894 r. dobra tyczyńskie z Białą odziedziczyła córka Izabela, która była żoną księcia Jana Karola Radziwiłła.

W 1885 r. we wsi znajdowało się 190 domów, w których zamieszkiwało 1155 ludzi.

W 1911 r. Jan Karol Radziwiłł sprzedał majątek ziemski w Białej Witoldowi Uznańskiemu, który był jego właścicielem do 1939 r. W 1944 r. doszło do parcelacji miejscowego folwarku.

W 1983 r. w Białej erygowano parafię pw. Miłosierdzia Bożego. W 1993 r. we wsi zamieszkiwało 1517 osób.

Andrzej Gliwa
Encyklopedia Rzeszowa

Część dzielnicy (tereny na południe i wschód od ulic Strażackiej i Miłej) włączono w obręb Rzeszowa w roku 1977, administracyjnie przyporządkowując przyłączony teren do rady osiedla Drabinianka.

1 stycznia 2009, zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 28 lipca 2008 r. (Dz.U. 2008 nr 137 poz. 860), dzielnica powiększyła się o cały dotychczasowy obszar wsi Biała. Na mocy uchwały Rady Miasta Nr XXXXVIII/795/2009 z 27 stycznia 2009 z przyłączonej do Rzeszowa części wsi Biała, tj. obszaru o powierzchni 605,91 ha, utworzono osiedle nr XXVII miasta Rzeszowa.